PER T OHLSSON

SÖNDAG 20 MAJ 2018

I demokratins tjänst

Demokratins överlägsenhet ligger i dess djupa mänsklighet. För det är med demokratin som med oss människor, den är inte perfekt, den har sina skavanker och tillkortakommanden. Tack och lov.

Tidigare i veckan samlades omkring sexhundra demokratiarbetare i Folkets hus i Stockholm. Nej, det rörde sig inte om någon politisk kongress, utan om Svensk biblioteksförenings årliga möte, Biblioteksdagarna, denna gång med finansminister Magdalena Andersson (S) som inledningstalare. Svensk biblioteksförening är en ideell organisation med målsättningen att främja bibliotekens verksamhet och den fria tillgången till information.

Med anledning av hundraårsminnet av den allmänna och lika rösträttens genombrott hade Biblioteksdagarna ett ganska självklart tema: ”Kunskap och bildning är nu, liksom för 100 år sedan, en grundläggande förutsättning för demokrati.”

I ett samhälls- och samtalsklimat som förgiftas av falska nyheter, ”alternativa fakta”, hot och hat får biblioteken och bibliotekarierna en viktigare demokratisk uppgift än på mycket länge. Denna betydelse – och vikten av att stärka och modernisera biblioteksväsendet – speglas i Erik Fichtelius utredningsprojekt. Biblioteken har, skrev han häromveckan på DN Debatt, ”en avgörande roll för demokratin”.

Fichtelius, en av talarna på Biblioteksdagarna, arbetar på regeringens uppdrag med en ny nationell biblioteksstrategi. Han skall vara färdig i mars 2019, men har redan lyft lite på förlåten genom att avisera förslag om bland annat bredare spridning av forskningsresultat via universitetsbiblioteken, bättre skolbibliotek, digitalisering av kulturarvet och en utvidgning av lagringsplikten. Kungliga biblioteket i Stockholm och Lunds universitetsbibliotek måste bevara allt för framtiden, men så kallade pliktexemplar levereras endast på papper.

Vi är vad vi äter, heter det ibland. Men vi är också, i mer intellektuell bemärkelse, vad vi läser. Därför kan bokutgivningen säga något väsentligt om tiden och om oss själva: stämningar och strömningar, rädslor och glädjeämnen, prioriteringar och värderingar.

Sällan har det på så kort tid publicerats så många böcker på svenska som från olika perspektiv belyser demokratins villkor. Till en del kan det förklaras med att demokratin i Sverige fyller hundra år: det var den 17 december 1918 som riksdagen tog principbeslut om allmän och lika rösträtt för män och kvinnor.

Det märks i bokfloden.

Den nyligen bortgångne historikern Sverker Oredsson avslutade sin imponerande livsgärning med en biografi över den liberale statsminister, länge förbisedd, som i koalition med Socialdemokraterna drev igenom författningsrevisionen: *Nils Edén. Demokratins statsminister* (Ekerlids). Om några veckor kommer antologin *Demokratins genombrott* (Historiska Media) med Håkan A Bengtsson och Lars Ilshammar som redaktörer. Här porträtteras kvinnor och män som formade 1900-talet. Och själv har jag lämnat ett bidrag i form av en bok där rösträttsstridens slutfas utgör den röda tråden, *1918. Året då Sverige blev Sverige* (Albert Bonniers Förlag).

Detta nyvaknade intresse för Sveriges väg mot demokrati – en lång och hård kamp som avgjordes i skuggan av livsmedelskris, revolutioner och världskrig – hänger antagligen samman med en tilltagande känsla av att vi har tagit demokratin för given, särskilt efter 1989. Vi har glömt att den ständigt måste återerövras; ingen samhällsordning är beständig i sig själv eller i kraft av sin förmodade förträfflighet. Då ter det sig angeläget att sprida kunskap om hur demokratin överhuvudtaget kunde införas.

Men den mest betecknande stämningsmarkören är de böcker som tar utgångspunkt i demokratins nuvarande problem och utmaningar, till exempel Olle Wästbergs och Daniel Lindvalls *Folkstyret i rädslans tid* (Fri Tanke), *Vad krävs för att rädda demokratin?* (Premiss) av bland andra statsvetaren Sverker Gustavsson, den i dagarna utgivna antologin *Handbok för demokrater* (Natur & Kultur) med Elisabeth Åsbrink, Sverker Sörlin och Ola Larsmo som redaktörer och översättningen av Yalehistorikern Timothy Snyders kompakta manual *Om tyranni. Tjugo lärdomar från det tjugonde århundradet* (Albert Bonniers Förlag).

Demokratin sätter även spår i den skönlitterära utgivningen. Nobelpristagaren Sinclair Lewis satiriska roman från 1935 om ett fascistiskt maktövertagande i USA föreligger i svensk nyöversättning, *Sånt händer inte här* (Polaris), och i juni lanseras en annan satirisk berättelse, fast om en svensk valrörelse som går över styr, *Öppna era hjärtan* (Brombergs) av Niklas Ekdal, tidigare politisk redaktör på Dagens Nyheter.

Bakgrunden till alla dessa demokratirelaterade böcker är en pågående erodering av demokratiska institutioner och principer. Det handlar då om den *liberala* demokratimodell som varit förhärskande i västvärlden, det vill säga en demokrati som vilar på två pelare: dels majoritetsstyre, dels garanterade fri- och rättigheter.

Det finns idag gott om ledare och regeringar som nått makten genom val men som sedan använder den för att underminera eller slå sönder bärande institutioner som fria medier och oberoende domstolar: Putin i Ryssland, Erdogan i Turkiet, Orbán i Ungern, PIS-styret i Polen, Duterte på Filippinerna, Maduro i Venezuela. Särskilt oroande är att världens viktigaste och mäktigaste demokrati, USA, i Donald Trump har fått en president med liknande reflexer.

Man talar ibland om ”illiberal demokrati” eller ”elektoral autokrati”.

Samtidigt sköljer en dyig våg av nationalpopulism fram över Europa, där mer eller mindre högerextrema partier och kandidater har haft stora valframgångar på senare år: Nederländerna, Frankrike, Tyskland, Österrike, Italien, Tjeckien, Slovakien – och Sverige.

Om Rysslands president Vladimir Putin är den europeiska nationalpopulismens gudfader är Ungerns premiärminister Viktor Orbán dess affischnamn. Efter ännu en förkrossande valseger för regeringspartiet Fidesz deklarerade Orbán: ”Den liberala demokratins era är över.”

Processen har globala dimensioner.

Enligt den senaste årsrapporten från Freedom House – som omfattar 195 länder – var 2017 tolfte året i rad då de

PER T OHLSSON

Vi är vad vi läser.

FOTO: BERIT ROALD

länder som rörde sig bort från demokratin var fler än de länder som rörde sig i demokratisk riktning. Idag är 88 länder fria, 58 delvis fria och 49 ofria.

Sverige framstår fortfarande som en av världens mest stabila demokratier. I det demokratiindex som Freedom House sammanställer får Sverige 100 poäng av 100 möjliga. Och i den senaste undersökningen från SOM-institutet vid Göteborgs universitet uppger en överväldigande majoritet av svenskarna, 76 procent, att de är nöjda med hur demokratin fungerar.

Men allt är inte frid och fröjd. Den partipolitiska och parlamentariska situationen har fragmenterats med Sverigedemokraternas framryckning som det tydligaste symptomet på att något inte står rätt till. SD tillhör Europas högerauktoritära och främlingsfientliga partifamilj och företrädare för partiet bekräftar gång på gång att de inte respekterar elementära demokratiska värden.

Här, liksom på andra håll, har den politiska samtalstonen blivit råare, mer inriktad på reaktion och konfrontation än på reflektion och diskussion. Det är inte minst en konsekvens av den digitala informationsrevolution som rymmer en väldig demokratipotential men som också för med sig demokratiskt problematiska baksidor som tydliggörs av, exempelvis, ryska påverkanskampanjer och Cambridge Analyticas cyniska manipulationer med hjälp av användaruppgifter från Facebook.

Demokrati förutsätter någon form av gemensam offentlighet, en mötesplats där åsikter, iakttagelser och erfarenheter kan bytas och brytas mot varandra. Så var det från begynnelsen – och för en gångs skull är klyschan ”Redan de gamla grekerna” motiverad. I de grekiska stadsstater som under antiken började experimentera med begränsad direktdemokrati samlades deltagarna på ett öppet torg, *agora*, för att diskutera och besluta tillsammans.

Men på nätet kan alla skapa ett eget, privat torg där det endast finns plats för bekräftande åsikter, fördomar och förenklingar. Därav uttryck som ekokammare eller filterbubblor. Om den sortens trånga kanaler blir helt dominerande för opinionsbildning, nyhetsförmedling och kunskapsspridning omintetgörs den mottagliga öppenhet och det sökande efter kompromiss som krävs för att demokratin skall kunna fungera och leverera.

MER ATT LÄSA

- *Den femte statsmakten. Bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering* (Kungliga biblioteket/Nationell biblioteksstrategi).
- *Freedom in the World 2018. Democracy in Crisis* (Freedom House).
- *Rise of the Strongman* (Time Magazine, May 14, 2018) av Ian Bremmer.
- *The Road to Unfreedom. Russia, Europe, America* (Tim Duggan Books) av Timothy Snyder.

Därmed får biblioteken en ännu viktigare roll som samlingsplatser för både människor och kunskap, ett slags bastioner, kanske de sista, för den gemensamma offentlighet som är demokratins livsluft.

Denna gemensamma offentlighet är ofta stökig och bökig; det ligger i demokratins ofrånkomliga natur. ”Demokrati kan definieras som en sund oenighet”, skriver redaktörerna bakom *Handbok för demokrater*. Det är en träffsäker definition som möjligen kan kompletteras på följande vis:

Demokratins överlägsenhet ligger i dess djupa mänsklighet. För det är med demokratin som med oss människor, den är inte perfekt, den har sina skavanker och tillkortakommanden. Tack och lov, ty varje idé om ett perfekt system för politiskt beslutsfattande är havande med den groteska – och totalitära – föreställningen om den perfekta människan.

I sådana samhällen lånar man inte ut böcker. Där eldar man upp dem.

** Texten bygger på ett anförande vid Biblioteksdagarna i Stockholm den 16 maj.*

”Vi är också, i mer intellektuell bemärkelse, vad vi läser.”

SENIOR COLUMNIST

PER T OHLSSON
per.t.ohlsson@sydsvenskan.se